

Östeuropa som Den andre?

En teorireflekterande uppsats med diskursanalys av intervjuer med svenska och tjeckiska
UD-tjänstemän

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	3
1.1 INTRODUKTION	3
1.2 UPPSATSENS UPPLÄGG	6
2. TEORETISK AVHANDLING	12
2.1 EN POSTKOLONIAL ORIENTERING	12
2.2 TVÅ DEFINITIONER AV DEN POSTKOLONIALA TILLÄMPNINGEN	15
2.3 DEN HISTORISKA REPRODUKTIONEN AV ÖSTEUROPA SOM DEN ANDRE	16
2.4 ETT POSTKOLONIALT ÖSTEUROPA SOM DEN ANDRE	18
2.5 TVÅ KONKURRERANDE DISKURSER	20
3. DISKURSANALYS	22
3.1 CENTRALEUROPA-DIKURSEN: VI ÄR JU MITT I EUROPA!	22
3.2 EU-DISKURSEN: DEN FÖRSVUNNA IDEALISMEN	23
3.3 DEN ÖSTEUROPEISKA KVINNAN	24
4. SAMMANFATTNING	26
4.1 PRIMÄRA FRÅGESTÄLLNINGENS ÅTERKOPPLING	26
4.2 SEKUNDÄRA FRÅGESTÄLLNINGENS ÅTERKOPPLING	26
5. REFERENSLISTA	28
BILAGOR.....	30
EUROPAS KARTA	30
LISTA OCH BESKRIVELSER AV RESPONDENTER	31
FIXERADE FRÅGOR FÖR DJUPINTERVJUER	33
SVENSK PRESS OM EUROVISION SONG CONTEST.....	34

1. Inledning

1.1 Introduktion

Stockholm och Prag, vilken huvudstad ligger väster om vilken?

Få skulle ifrågasätta påståendet att Sverige och Skandinavien är kopplat till ett geografiskt begrepp som kallas "Västeuropa" medan Tjeckien är kopplat till begreppet "Östeuropa"; en kulturellt betingad bild till den grad att vi i gemene man tycks ha en sned geografisk uppfattning. Detta är nämligen inte en geografisk förvirring där skandinaver är "nord" och tjeckerna "central" och en geografisk koherens på så vis infinner sig. Det är heller inte endast ett modernt historiepolitiskt tema som handlar om 1900-talets slagfält, militära intressesfärer och en järnridå. De första tendenserna i den skrivna historien till en kulturell indelning i ett öst och ett väst av Europa återfinns istället åtminstone så långt tillbaka som kring år 100 e.kr. och romarnas noteringar av de nordligt angränsande stammarna, benämnda barbarer. En indelning vilken då som nu är minst lika värderande som deskriptiv (Rebala 2007:406-414).

Det är här som den första delen av denna uppsats finner sin ansats; *hur det tycks vara mer än en fråga om geografi att vara Öst- eller Västeuropa*. En ordning som ger sig vardagliga uttryck som att länder som Polen och Tjeckien betalar för reklam som ska övertyga resten av Europa om att de är ett centraleuropeiskt och inte ett östeuropeiskt land (Gerner 2004:12). Ett annat exempel är när svensk press förklarar Sveriges lägre placering i 2007 års upplaga av Eurovision Song Contest med att de så kallade östra Europas röster är okvalificerade och nepotistiska, till skillnad från Västeuropas som för övrigt, med undantag av just våra egna grannar, inte heller röstade på Sverige (Se bilaga 4). Det är också en uppdelning som ur statsvetenskapligt perspektiv genererar flera relevanta frågeställningar, exempelvis hur det kommer sig att en så stor del av den svenska politiska kåren kunde vara så misstagna angående nytillkomna EU-medlemmars vilja att flytta från sitt land och bli så kallade "sociala turister" i Sverige. Den kanske mest aktuella statsvetenskapliga frågan är på vilket sätt detta generaliserande och värderande tankesätt om grupper påverkar den etablerade liberala staten och inte minst EU-projektet där människor ska fungera och betraktas som individer och *inte* som symbol för en grupp eller en kultur.

I detta sammanhang är förstas den givna frågan hur detta tema har behandlats i akademiska sammanhang? Klassiskt har indelningen av Europa i termer av öst och väst beskrivits med teorier om kommunism eller postkommunism. Däremot så behandlar den kanske mest "populära" teoretiska skolan i kulturella identitetsstudier inte Europa internt i någon bredare mening, vilket är en övergång till uppsatsens andra ansats, den *postkoloniala teoribildningen*.

Postkolonial teori är nämligen kanske den största frambringaren av teoretiskt stoft i just samhällsvetenskapliga studier kring genrealiserande och värderande indelningar av kulturer. Teoribildningen, ty det går knappast benämna den som *en* teori, återfinns i ständigt ökande tillämpningar bland annat i litteraturvetenskap, sociologi och statvetenskap, då också i en rad kandidat- och magisteruppsatser på aktuell uppsats hemmainstitution. Men postkolonial teori har alltså samtidigt nästan utan undantag, antingen direkt geografiskt eller via diasporagrupper, Asien, Afrika och Amerika för sina ögon medan Europa och europeiskheten får med begränsad grad av nyans stå som den överordnade motpolen till dessa. Den begränsade diskussion om det interna Europa som funnits bland klassiska postkoloniala teoretiker har oftast utsträckt sig till att vara en sidodiskussion som hos Edward Said (1993 I) eller Benedict Anderson (1991). På senare tid har dock mer renodlade experimentella texter tillkommit på området. I denna lilla skara återfinns bland annat David Chioni Moores *Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet?* (2001). Moore diskuterar i sin artikel huruvida det sovjetiska arvet kan likställas med ett kolonialt arv hos de traditionellt belysta fallen. Ett annat exempel är Roumen Daskalovs *The Balkans: Identities, Wars, Memories* (2004). Daskalovs diskuterar i sin artikel hur Balkan genom historien har beskrivits i termer av ett annorlunda folk med paralleller till den andre. Ytterligare ett exempel är Alison Stenning som i sin artikel *Out there and in here: studying Eastern Europe in the West* (2005) problematiserar västeuropeiska forskares möjlighet att närma sig Östeuropa. Ett fjärde exempel är Clemens Ruthner, som i artikeln *Central Europe goes Postcolonial: New approach to the Habsburg empire around 1900* (2002) presenterar ett forskningsprojekt som behandlar effekten av habsburgska rikets imperialistiska utbredning mot Balkan i postkoloniala termer. Mest framträdande i sammanhanget är dock Larry Wolffs bok *Inventing Eastern Europe: The map of civilization* (1994) och Maria Todorovas bok *Imagining the Balkans* (1997) som båda vill påvisa den västeuropeiska identitetskonstruktionens behov av att uppfinna ett nedvärderat Östeuropa. De båda böckerna har på så sätt postkoloniala förtecken även om de inte anses tillhöra de postkoloniala klassikerna utan snarare huvudverk i hyllan *östeuropakunskap*. För ytterligare exempel på postkolonial teori i en intern europeisk kontext se även Hann 2002, Carey och Raciborski 2004, Cavanagh 2004:382, Kuus 2004.

Detta ger oss uppsatsens andra ansats: *Att postkolonial teori tycks ha ett ständigt ökande tillämpningsområde men ännu inte i någon större utsträckning behandlat det interna Europa i termer av öst-väst.*

Med dessa två ansatser i som utgångspunkt blir ett material från det som kallas Östeuropa högst intressant. Detta material utgörs av sex djupintervjuer på temat *Tjeckien i Europa* som gjordes under våren år 2007 i samband med praktik på svenska ambassaden i Prag. Med djupintervjuer av tjeckiska och svenska UD-tjänstemän som empiri kan de två ansatserna få fungera i en förhoppningsvis dynamisk symbios där frågeställningen för uppsatsen blir: *Finns det en postkolonial diskurs i intervjuerna av de tjeckiska och svenska UD-tjänstemännen i termer av ett öst och väst av Europa?*

Men uppsatsens ambition slutar inte där. Ifall ovan nämnda kursiva mening kan anses vara den primära frågeställningen för uppsatsen finns det högst relevanta närliggande frågetecken som bör rätas ut för att den primära frågeställningen ska få ett tillfredställande svar. Postkolonialism är knappast ett självklart begrepp. Teoribildningen omges nämligen av en rad diskussioner som rör dess vetenskapliga hemvist, inre logik och tillämpning. En annan

ansats blir därför också intressant, så låt oss börjar med diskussionen om teoribildningens vetenskapliga hemvist.

Postkolonial teori är med sin dekonstruktion av sociala fenomen och belysandet av strukturell makt en del av en spretig vetenskapsfilosofisk tradition som ofta benämns, ironiskt nog men avseende på Europa, den *kontinentala skolan*. Den kontinentala traditionen kallas en rad filosofiska grenar med samlingsnamn efter att stamfäderna, för de är i princip bara män, kom från Frankrike eller Tyskland och inte från den anglosaxiska världen. Med olika inriktningar såsom tysk idealism, fenomenologi, existentialism, hermeneutik, kritisk teori (Frankfurtskolan), strukturalism och poststrukturalism är deras gemensamma nämnare knappast många. Men de drag som trots allt ofta framhävs är att de, till skillnad från den traditionella anglosaxiska skolan, är skeptiska mot objektiv kunskap och istället har ett metafysiskt pre-teoretisk perspektiv och att forskningsproblem inte kan studeras isolerat utan ska förstås i sitt historiska och sociala sammanhang (Critchley - Schroder 1998:4). Sålunda resulterar detta också i kritik mot den anglosaxiska traditionens sammankopplade begrepp såsom positivism, realism, analytisk filosofi och till viss mån liberalism.

Kritiken av denna kritik är dock ihärdig. För även om beryktade och rent av romantiserade avgrundslänkande meningsskiljaktigheter, som mellan den analytiske Karl Popper och den mer kontinentale Ludvig Wittgenstein (*eldgaffelmötet*, se Eidinow 2001), har blivit mindre påtagliga efter 1980-talet är fortfarande kritikerna till den kontinentala traditionen många (Eidinow 2001:12f). Vissa av dessa traditionalister skulle nog vilja hävda en nästan konspiratorisk känsla över den kontinentala traditionen där en klar politisk vänsterinriktad agenda tycks finnas i bakgrunden till så stor grad att det vetenskapliga arbetet blir underordnat och bedöms efter dess förmåga att kunna ingå i ett motståndets praktik. Ett mer tillspetsat sätt att beskriva detta på är att många kontinentala teoretiker avvecklar analytiska verktyg i subjektivitetens namn så att det i slutändan inte är någon skillnad mellan att skriva vetenskap och att skriva ett politiskt manifest, även om det bör tilläggas att vissa kontinentala författare knappast heller ser det som ett problem. Riktigt eller inte, bränsle till denna kritik ges dessutom ironiskt nog av att intern kritik inom den kontinentala traditionen riktar sig mot just postkolonial teori med argumentet att den i poststrukturalistisk tradition koncentrerar sig så mycket på språket att postkolonialt motstånd endast blir intellektuellt och därmed tandlöst i sin kamp (jfr Hall i Eriksson m.fl. 2002).

Hur ser då kritiken ut angående tillämpning och inre logik? Den är på många sätt relaterad till det just nämnda. Frågetecknen i anslutning till inre logik och tillämpning kan se ut på flera sätt: Vad är kolonialt förhållande till postkolonialt? Är bara traditionella kolonier relevanta ur postkolonialt perspektiv? Beskriver inte Wallersteins *world-system theory* (1974) och postkolonial teori samma sak? Ytterligare ett exempel, som inte minst träffar många av de tidigare omnämnda kandidat- och magisteruppsatser, är tendensen att postkolonialism får spela som en akademisk synonym till rasism utan närmare reflektion kring just det koloniala. En användning som kan tolkas som en urvattning av terminologin eftersom att rasism knappast bara är en företeelse som uppkom och generats av de klassiska koloniala projekten samtidigt som de flesta postkoloniala teoretiker förmodligen vill visa på något mer än att mänskligheten allmänt tenderar att vara rasistisk (jfr Loomba 2005:17f).

Urvattning ger dessutom inte bara anledning till oro angående begreppets användbarhet utan också en mer normativt laddad risk. Kolonial är ett minst sagt ett värdeladdat ord, risken är att användningen på andra områden inte bara avser att ge en förklaringsmodell utan också att på köpet få med den redan mer normativt utsagda delen till sitt ärendes fördel.

Vad leder då dessa frågetecken kring postkolonial teori till i uppsatsens upplägg? Att för att få ett väldefinierat svar till den huvudsakliga frågeställningen kan en mer metateoretisk parallell sekundär frågeställning ställas: *Vad krävs för definition av postkolonial teori för att fungera vid denna okonventionella tillämpning på det interna Europa?*

På så sätt blir denna sekundära frågeställning en fråga om vad den inre logiken kan tänkas vara och vad för begränsningar tillämpningen har. Frågeställning är sekundär i termer av att den gör kommentarer av försöket att svara på den primära frågeställningen. Man skulle kunna säga att det är teoriavsnittets egna lilla frågeställning som ändå måste beröras för att bana väg för den primära. Den har alltså ingen egen metodologi i dess vanliga mening. Men däremot kräver den ett strukturerat teoriavsnitt som visar på problematiken och genomförbarheten av en konvertering av postkolonial teori. Uppsatsens primära och sekundära frågeställning är på så sätt intimt sammanknutna, de båda kan med fördel ställas för att de hjälper varandra till svar. För att göra en strukturerad teoretisk genomgång om postkolonial teori i en möjlig europeisk kontext krävs just reflektion över postkolonial teoris beskaffenhet, men samtidigt, en reflektion över denna beskaffenhet får god grund genom att användas i en diskursanalys på ett nytt tillämpningsområde. En konvertering som förtjänar få en egen avslutande del i slutsatserna.

Och om du inte visste det; Prag ligger väster om Stockholm, likväl som det ligger väster om Wien. (Se bilaga 1).

1.2 Uppsatsens upplägg

Uppsatsens har till ytan en traditionell disposition med tre steg: först en *teoretisk avhandling* sedan *analysen* och slutligen *slutsatserna*. Men under ytan återfinns som bekant en mindre traditionell design som i detta avsnitt närmare ska beskrivas och förklaras.

Den annars Asien, Afrika och Amerikafokuserade postkoloniala teorins karaktärsdrag ska behandlas för att sedan söka överensstämmelser och diskrepans med en förutsatt intern europeisk indelning i öst och väst. Även om det som tidigare beskrivits finns exempel på postkolonial tillämpning på det interna Europa så är exemplen så få och tillämpningen så skiftande att uppsatsen har en egen teoretisk reflektion över projektet där de redan plogade spåren får vara ett stöd snarare än ryggraden. Det teoretiska ramverket i uppsatsen, gällande det postkoloniala temat, är alltså inte initiärt accepterat och refererat för att direkt kunna appliceras utan istället har uppsatsen i det sammanhanget teorireflekerande karaktär som svarar mot den sekundära frågeställningen. Den postkoloniala teoretiska diskussionen får på så sätt en mer reflektiv roll och genomförs med en sorts teoretisk operationalisering. Operationaliseringen, eller konverteringen om man så vill, kan beskrivas i fem steg:

- En rad teoretiska grundtankar som återfinns hos postkoloniala teoretiker beskrivs och passas in en idéhistorisk och vetenskapsteoretisk kontext under rubriken *postkolonial orientering*. Grundtankarna är utvalda på grund av deras igenkännbarhet inom fältet och återfinns hos ofta refererade postkoloniala författare. Diskussionen utgår från en kortare ordboksliknande definition av vad det postkoloniala är. Därifrån fortsätter sedan diskussionen om vad fältet kan ta för former och vad problematiken kan vara.

- Sedan preciseras tillämpningsproblemet mer exakt. Detta görs genom att uppsatsen ges två definitioner, en vidare *historiskt fixerad* och en snävare *semantiskt fixerad*, på hur postkolonial tillämpning kan se ut och vad dessa kan få för konsekvenser för analysen.
- Det tredje avsnittet behandlar reproduktionen av öst-västdiskursen i det interna Europa. Avsnittet är en snabb diskussion av hur denna reproduktion möjligtvis framkommit och vilka uttryck den tagit. Avslutningsvis problematiserar de två tillämpningsdefinitionernas möjligheter i denna miljö.
- Nästa avsnitt, *Ett postkolonialt Östeuropa som den andre*, presenterar läsaren för den diskurs som har framkommit genom de tidigare stegen. Här utkristalliseras hur den exakta modifierade teorin ser ut.
- Det sista avsnittet i teoridelen vill visa på två konkurrerande diskurser som behandlar Europa, en *EU-diskurs* och en *Centraleuropadiskurs*. Dessa är till för att framhäva den postkoloniala öst-västdiskursen och ge verktyg till analysen, något som närmare beskrivs i den metodologiska diskussionen.

Konverteringen av tillämpning görs på detta avskilda och strukturerade sätt för att tillföra mer genomsynlighet vid utformandet av den modifierade teorin och kasta mer direkt ljus på uppsatsens teoretiska ambitioner. För även om diskursteorin bär både på en teori och en metod och att postkolonial teori för många författare kan rymmas som ett tema inom diskursteori kräver både gängse forskningspraxis (jfr Winther Jörgensen – Philips 2000 :160ff) och vår sekundära frågeställning mer av en distinktion mellan metoden och det förväntade tema som teorin innehåller. Skulle separata diskussionen kring postkolonial överförbarhet istället ha vävts in i den direkta diskurspanalysen riskerar detta göra resultatet mindre distinkt och bara kunna svara på den primära frågeställningen, om ens det.

En klart kritisk del i detta arbete är att ett selektivt val med bara en magisteruppsats förutsättningar försöker göra en historisk framställning av öst-västtemat inom Europa och sedan låta den få fungera som en sorts teoretisk katalysator vid denna modifiering av postkolonial teori; en semi-ny teori som används för att förklara ett nära besläktat empiriskt material i form av de intervjuer som diskursanalysen behandlar. Oron här är att de föreställningar som tas upp som teoretisk grund (främst avsnitt 2.2) för en postkolonial indelning av Europa riskerar vara för glesa och ytligt berörda och att därför källmässigt bli för nära det stoft som materialet utgör, det vill säga intervjurespondenternas världsbild. Ett annat sätt att säga detta på är att de empiriska induktioner som används i teorinickrandet och som ska beskriva den semi-nya teorin på djupet själva likväl skulle kunna vara materialet och på så sätt föga kan anses ”lyfta” teorin. Något som kan leda till kritiken att analysen därför kan anses vara trivial och ha för lite förklaringskraft för att dra de mer metateoretiska slutsatserna och sålunda hade förutsättningslös diskursteori utan ett så starkt postkolonialt tema varit en mer passande ambition.

Denna diskussion sker över ett vetenskapsteoretiskt djup där teorins relation till sitt material ställs på sin spets. Frågor om vad en teori är och hur den skapas förhållande till empiri går mot en ”hönan och ägget” diskussion. Samtidigt kan uppsatsens ambitiösa projekt försvaras med att historieber beskrivningen i teoriavsnittet görs med referering av etablerade författare som Larry Wolff vilka kan förväntas ha en högst respektabel historisk bakgrundskunskap. För även om uppsatsen, som tidigare nämnts, undviker att rakt av använda redan gjorda teoriavsnitt är det snarare den teoretiska konverteringens former och

vinkling som är denna uppsats författares tillskott snarare än den historiska efterforskningen. Ett annat försvar, och må hända enklare, är att i ödmjukhetens namn bara döpa om teori till det mindre högmodiga ordet *hypotes*. Teori behålls dock tills vidare.

Nästa steg efter den teoretiska genomgången är att förklara kapitlet för analysen, med andra ord material och metod. Som redan avslöjats är det en diskursanalys med diskursteoretisk inspiration som ska utföras för att svara på den primära frågeställningen. Detta är förstås, om än inte det enda, ett naturligt val med tanke på postkolonial teorins epistemologiska och ontologiska grundantaganden (Bergström – Boréus 2005:305). Det postkoloniala forskningsfältet och diskursanalys föddes nämligen båda ur, ibland helt hopväxta, och återfinns än idag i ett vetenskapshistoriskt och samtidsepistemiskt sammanhang med nära släktband till en rad kontinentala idéströmningar. Den kanske mest orienterande och närmaste traditionen till de båda är den för många läsare bekanta *poststrukturalismen* (Mörkenstam 1999:47f). Här hämtas idén om att verkligheten som vi uppfattar den är socialt konstruerad och att den materiella verkligheten får sin mening först i vårt sätt att klä den med vår begreppsvärld. Detta i motsats till den traditionella idén att den materiella verkligheten förstås av människan genom ett neutralt mottagande av kunskap. Språket är inte en oskyldig beskrivare av fenomen utan snarare konstituerar med nödvändighet språket verkligheten genom att vara det enda sättet vi kan förhålla oss till den. Vilken form dessa tecken tar är dock inte determinerat och det finns olika möjliga begreppsuppsättningar för olika domäner. Diskursanalysens plats i detta är att ge verktyg för att förstå hur dessa språkliga konstruktioner i världen uppkommer, vad de styrs av och vad det får för konsekvenser, vilket är intimt sammankopplat med frågan vad som är möjligt och inte möjligt (Mörkenstam 1999:52-53).

Samtidigt har begreppet diskurs inte på något sätt en självklar innebörd. Förvisso finns det något som kan beskrivas som en uttunnad allmänt använd version av diskurs; att en rad begrepp tillsammans har en inre logik och korherrens för att behandla ett visst socialt fält eller domän. Men vid närmare användning av diskursiv analys krävs en mer precis definition och mer exakta analytiska verktyg. För även om alla de olika diskursiva skolorna har en bakgrund i den tidigare nämnda kontinentala traditionen finns en rad olika definitioner och därmed metoder där kanske Jürgen Habermas och Michael Foucault är de mest namnkunniga. Den diskursanalys som här kommer användas är starkt influerad av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe diskursteori, så låt oss titta närmare på den.

De politiska teoretikerna Maouffe och Laclau har utvecklat en diskurs teori och en rad kopplade begrepp som kan fungera som analytiska verktyg och utgöra en metod. De beskriver diskurs ”som ett bestämt sätt att beskriva och förstå världen på vilket människor är hänvisade att förhålla sig till och som samtidigt utesluter andra sätt” (Laclau & Mouffe 1985 s 105). Tecken inom en diskurs får sin mening genom att skilja sig från varandra. Men samtidigt gör åtskillnaden mellan språket och den materiella verkligheten att de är kontingenta, det vill säga föränderliga, och hela tiden omplaceras i det sociala rummet. Detta till skillnad från den tidigare rent strukturalistiska språkfilosofin där tecken sågs vara mera universalistiska och beständiga i sin relation till varandra (jfr Saussures 1970). En diskurs kämpar sedan för att få vara den dominerande teckenfixeraren. De fixerade tecken som diskursen utgörs av kallas för *moment*. I processen att skapa en diskurs utkristalliseras betydelser kring några centrala punkter som kallas *nodalpunkter*. En nodalpunkt är med andra ord ett upphöjt tecken som de övriga tecknen organiseras kring. Den fixering som sker då en diskurs uppstår ger också den viktiga konsekvensen att andra möjliga moment utesluts,

dessa uteslutna möjliga förhållanden kallas *det diskursiva fältet*. (Winther Jörgensen – Philips 2000 :49ff)

Diskursen är alltså en kraft som vill stoppa den flytande status som olika tecken har och istället ge dem en entydig betydelse, men det är samtidigt denna förändring av tecknets förhållande som öppnar för analysen. Den entydiga förklaring där alla tecken är bestämda, kallad *tillslutning*, är inte i längden möjlig då det alltid kommer att finnas så kallade *element*. Element är tecken vars betydelse inte är bestämda och som också andra diskurser konkurrerar om att få ge mening åt. På så sätt kan alltid diskursers omöjliga uppgift avslöjas då de kan omformuleras. Ett försök till en omdefiniering av ett element genom att sätta det i relation till andra tecken kallas *artikulation*. De element som är särskilt känsliga, eller strategiskt viktiga om man så vill, kallas *flytande signifikanter*. Forskaren är dock samtidigt själv fångad i denna värld, vid användning av diskursanalys följer sålunda ståndpunkten att forskaren inte kan ställa sig utanför sin egen studie utan man väljer belysa de diskurser som analysen innehåller. En diskursanalys som görs ska därför, precis som all annan vetenskap, ses som en av flera möjliga vägar till *förståelse* snarare än EN väg till *kunskap*. (Laclau 199:28)

Det som särskilt karaktäriserar Laclaus & Mouffes diskursteori är att alla ting, även materiella till skillnad från exempelvis kritisk teori, ingår i en diskurs (Winther Jörgensen – Philips 2000 :52f). Därför måste argument som inte har en diskursiv karaktär, exempelvis ekonomin som orsak till Östeuropas situation, inkluderas i diskursanalysen.

För att fullt ut kunna förstå de olika intervjurespondenterna och deras förhållande till begrepp som Östeuropa måste dessutom ytterligare ett begrepp tillföras i analysen, nämligen *identitet* och vad jaget har för roll bland de olika diskurserna. Laclau & Mouffe beskriver jaget, det vill säga subjektet, med inspiration av Jacques Lacans lingvistiska tolkning av psykoanalysen. Enligt Lacan är jaget en myt om enhetlighet och subjektet är därför i grunden splittrat då den aldrig riktigt kan bli sig själv (Lacan 1989:29). Detta är en konsekvens av att identitet kan finna representation i olika diskurser. Diskursivt kommer identiteten att konstitueras av *ekvivalenskedjor*, där frågan hur man är och hur man inte är blir drivande. Denna process är i princip likadan för individen som för gruppidentiteter. Vad som dock extra understryks vid bildandet av en gruppidentitet är den uteslutande processen, alltså att distansera sig från den andra gruppen, något som vi senare ska se är centralt för postkolonial teori. Identitet är därmed alltid en fråga om motsatsförhållanden, man är något eller några eftersom det finns någon eller några man inte är. Identitet kan precis som diskurserna förändras eftersom den kan ingå i flera olika diskurser. På så sätt är vår identitet alltid kontingent och inte på något vis essentiell och autonom som traditionell västerländsk filosofi vill mena (Winther Jörgensen – Philips 2000 :49ff). När olika identiteter kommer i konflikt med varandra, det vill säga är oförenliga, uppstår det som kallas antagonism, en identitetskamp. När en omdefiniering av en diskurs sker kan en identitetskonflikt lösas och så kallad hegemoni uppstår. (Winther Jörgensen – Philips 2000 :55f).

Hur ska dessa analysverktyg sedan användas? När analysen ska genomföras kommer det teoretiskt konstruerade postkoloniala interna Europa (avsnitt 2.4) få ligga till grund som en sorts idealtyp (i termer av *förväntad* snarare än *positivt värdeladdad*) av diskurs som analysdiskussionen förs kring. Denna ska utkristalliseras genom att visa på diskursens bestämning av tecken och hur diskursen utesluter en rad moment. Detta möjliggörs genom tre plan av difrensiering: *skillnaden i respondenternas hemvist i den förväntade dikotomin, skillnad i respondenternas kön och skillnader mellan de tre konkurrerande diskurserna*. På

så sätt kommer om möjligt en postkolonial diskurs utkristallisera sig. Närmare begrepp för operationaliseringen kommer framkomma vid den teoretiska genomgången.

Analysen av intervjuerna kommer att ske med en koncentration av respondenternas svar. Dessa urval av meningar är förstas en nödvändighet med tanke på omfattningen av materialet och ska fungera som grunden för den diskursiva analysen. Detta innebär att utsagorna kommer kortas ner med citat så den direkta essensen för analysen kommer fram (jfr Kvale 1997:170ff).

Användningen av orden Västeuropa och Östeuropa kommer av bekvämlighets skull användas enligt det sätt som avsnitt 2.3 beskriver dem. Detta görs med vetskapen om att det under socialkonstruktivistiska förutsättningar reproducerar en förväntat redan etablerad dikotomi (Winther Jörgensen – Philips 2000 :30).

En grundförutsättning för att kunna avgöra uppsatsens relevans är urvalet av material. Materialet för denna analys är sex stycken kvalitativa djupanalyser av tre svenska och tre tjeckiska UD-tjänstemän som alla arbetar med utrikespolitik med inriktning mot EU åt sina regeringar. Tjänstemännen är dock helt avkodade på grund av deras egen vilja och eftersom urvalsgruppen lätt gör att svaren kan spåras. Detta gäller speciellt de svenska som arbetar på en liten arbetsplats. (De sex olika respondenterna presenteras närmare i bilaga.)

Intervjuerna har ägt rum under våren 2007 i anslutning till praktik på svenska ambassaden i Tjeckien. De har skett med ljudinspelning och skriftliga noteringar parallellt. De tjeckiska respondenterna har svarat på tjeckiska och den svenska ambassadens översättare har här fått fungera som tolk. Detta har gjorts med uppmaning om stor noggrannhet både under och efter intervjun. Detta utförande har varit att föredra framför engelska eftersom den erfarna översättarens språkliga kunskap förväntas överträffa engelskkunskaperna hos både intervjuaren och respondenten. Samtidigt ska det kommenteras att närvaron av en tolk förmodligen gör viss påverkan av respondentens svar. Tolken är av slovakiskt ursprung.

Frågorna har semifixerad form då en rad frågor har ställts till alla respondenter men där följdfrågor varit öppna. En ledande stjärna i konstruktionen av både de fixerade frågorna och de följdfrågorna är att inte ställa ledande frågor eller att använda den postkoloniala diskursens värdeladdade begrepp utan att låta respondenterna själva bli först att använda dem. Vad intervjun handlar om har inte beskrivits i några andra ord än att det rör *Tjeckien i Europa* och ska användas till en uppsats i statsvetenskap på universitet. Självklart har valet av frågor varit författarens val och på så sätt styrt diskussionen inledningsvis och i vissa fall styrt tillbaka den till ämnet om så behövs. (För presentation av ställda frågor se Bilaga 3)

Urvalet av detta material ger anledning till en rad kommentarer. Diskursanalysen kommer att göras på respondenter som kan beskrivas som en elit. De personer som arbetar på regeringskansli och med utrikesfrågor kan tänkas ha en rad drag som gör att de inte kan ses som gemene man i sin syn på Europa. De förväntas ha en intellektuell bakgrundskunskap, till och med medvetenhet om diskursteori vilket ska iakttas vid analys av deras svar. Likaså kan deras position på regeringskansliet, trots att de är avkodade, vara återhållsamma och inte avspegla deras tankar. Detta val skapar samtidigt förutsättningar för intressanta slutsatser. Tjänstemännens roll som nära händelsernas centrum i EU-projektet och den europeiska politiken i allmänhet gör att bristen på allmängiltighet kan vägas upp av deras framträdande roll i samhället. Skulle intressanta slutsatser dras görs det trots den ovannämnda problematiken. Förutsättningarna till slutsatser hade förstas ökat med en mycket större och jämförande studie där oändligt många mer djupintervjuer från flera grupper gällande vanliga klassificeringar som yrke, inkomst, sexualitet m.m. gjorts. Anledning till att detta inte sker är

förstås de tidsmässiga begränsade förutsättningarna och den avvägning som detta innebär. Uppsatsen har därför helt fokusera på en grupp, regeringstjänstemän rörande utrikesfrågor med inriktning på Europa, och som kommer från två olika delar av teorins dikotomi, Väst- respektive Östeuropa. Ett annat sätt att utöka underlaget gällande respondenter skulle vara att göra en mer kvantitativ studie. Men med tanke på postkolonial teori och diskursanalysens begreppsreflekterande behov är kvalitativa djupintervjuer det självklara valet. Djupintervjuer har styrkan att de på en reflektivt och djupgående sätt kan ge en bild av individers tankar (Kvale 1997:9).

Valet av Tjeckien kan försvaras av flera anledningar. Landet är kanske bäst materiellt välmående av de länder som traditionellt ses som östeuropeiska. På så sätt kan också de ekonomiska argumenten som inte passar så väl med Laclaus och Mouffes diskursteori lättare läggas åt sidan. Men även i mer kulturella historiska termer är Tjeckien ett av de så kallade östländer som haft närmast kontakt med det så kallade väst, inte minst genom det habsburgska riket. En idémässig uppdelning av Europa bör därför bli mest påfallande i just Tjeckien (Gerner 2004:12f).

Som sista kapitel återfinns slutsatserna. Slutsatserna avser att sammanfatta diskursanalysens förmåga att återkoppla till teoridelen och den primära frågeställningen. Efter det görs de reflektiva kommentarer som den sekundära frågeställningen öppnar för.

2. Teoretisk avhandling

2.1 En postkolonial orientering

Det råder inte någon tvekan om att i princip varje kvadratmeter av detta jordklot någon gång varit kolonialiserad för att sedermera bli postkolonialt. Alla platser i världen har förmodligen haft folkslag som blivit kontrollerade av andra. I princip inget folk idag bor på en plats som återfanns som obebodd. Men det tycks knappast vara det som postkoloniala författarna menar när de skriver om att vi lever i en postkolonial tid. Svaret ligger då kanske istället i de historiska händelser som vi i första hand tänker på när vi pratar om kolonialism? De flesta skulle svara att de västeuropeiska ländernas maktövertagande av territorier långt ifrån sina kuster under de senaste 400 åren utgör den huvudsakliga kolonialismen. Men denna definition fångar dock heller inte in allt det som anses vara postkolonialt, exempelvis latinokulturen i USA (Loomba 2005:27). Vad är då det postkoloniala, när uppstod det och var äger det rum?

Först ska det klargöras att en beskrivelse av det postkoloniala forskningsfältet i exakta termer är en omöjlig uppgift med den stora skara traditioner och discipliner som knyter sig till den. Den vanligaste influensen är den tidigare berörda poststrukturalismen. Men där till kan läggas influenser av marxism, feminism, psykoanalys etc. allt i olika grad och skiftningar (Loomba 2005:39ff). Varje författare tycks ha en egen teoretisk knorr att tillägga.

Men alternativet att bara låta det postkoloniala vara ett tomt begrepp som endast förstås i enskilda fall är heller ingen gångbar väg, de har ju gemensamt att de tycks behandla det koloniala i någon mening och det tycks ännu så länge inte finnas en rad andra termer som mer kategoriskt beskriver detta forskningsfält. Det kanske starkaste argumentet är det faktum att postkoloniala författare själva, i de flesta fall, vill använda begreppet postkolonialt vilket borde ge anledning att fundera närmare på dess beskaffenhet.

Så för att göra ett närmande till fältet börjar vi med ett kort försök till en ordbokslignande definition. En definition som förstås omedelbart måste ifrågasättas, men som kan vara starten för vidare diskussion: *Postkolonialism är ett forskningsfält där kvardröjande efterverkningarna av ett folks kolonialisering av ett annat studeras. Kolonialisering innebär erövringen av och kontrollen över ett annat folk och dess tillgångar. De kvardröjande efterverkningarna karaktäriseras av att vara till de före detta kolonialiserades nackdel och underordning, men ofta ha en normaliserad form och först kunna upptäckas och beskrivas som icke nödvändiga med analytiska verktyg, exempelvis diskursanalys.*

Två kommentarer krävs här för att tydliggöra definitionen, hur såg kolonialismens former ut och vad var det som hände när det postkoloniala skeendet tog över.

När det gäller kolonialismens former tycks det vara en skillnad mellan idén om öppet krig i traditionell europeisk mening, där också erövring och kontroll är centrala, och det koloniala konceptet. Det som ofta framförs från postkoloniala författare är att övertagandet av makt i

de aktuella landområdena som ofta berörs i postkoloniala texter inte bara innebar soldater och guvernörer utan även en genomborrande världsbild. Koloniserarna bar på en självbild som legitimerade sin handling, nämligen att de var överordnade civiliserade medan de kolonialiserade var underordnade barbarer (Eriksson m.fl 2002:6).

Postkoloniala tänkare, såsom hos Edward Saids i hans diskursanalys av orientalismen (1993 II), vill gärna använda psykoanalysens teorier, utöver poststrukturalismens diskursbegrepp, för att visa detta. I Saids och många andras fall kom Lacan teori om identitetsskapande förklaras som den drivande kraften bakom denna världsbild. Definitionen av det västerländska som det civiliserade *vi* byggde på att *de andra*, de kolonialiserade, var de ociviliserade barbarerna. Denna åtskillnad motsvarar på så sätt inte ett verkligt förhållande eller visar på den västerländskas studier och intresse av den andre utan på att den andre har uppstått i västerlänningen själv. Identitet som tidigare berörs uppstår bara som en reaktion på det annorlunda, vad man inte är, eftersom jaget inte initiärt finns utan skapas. På så sätt är den kolonialiserade en rad negativt laddade ord som underutvecklad, omoralisk, smutsig, odisciplinerad, för att på så vis skapa bilden av västerlandet som civiliserat, moraliskt, rent och disciplinerad (Loomba 2005:53).

Detta skulle knappast vara första gången ett folka ansåg sig sitta på de bästa kulturella dragen. Men vad som gjorde att det blev kraftfullt var att det kom att kläs i sofistikerade normaliserade former. Carl von Linné, och vetenskapen, klädde tillexempel de binära förhållandena i en kategoriserande terminologi om ras som fick en essentiell karaktär. Den kom också att underblåsas av organiseringen av kolonierna som ansågs vara ett självklart sätt att sprida den högres stående kulturen. Genom att bygga upp och om de koloniala länderna med västerländska idéer skulle civilisationen frö spridas. Den kanske mest förödande tendensen ur postkolonialt perspektiv blev på så sätt att denna världsbild och tro på de europeiska kunskapsframstegen också blev en del av de kolonialiserades världsbild (Loomba 2005:39f).

Just denna kombination av att anses tillhöra den ursprungliga underordnade kulturen och ändå ha den koloniala världsbilden har givit upphov till en rad texter rörande implikationerna på identitet, ofta återigen med influenser av Lacan. Frantz Fanon beskriver detta fångande genom att både vara *negern* och samtidigt ha en kulturell bild av den står för synd, ”As I begin to recognise that the Negro is the symbol of sin, I catch myself hating the Negro. But the I recognise that I am a negro” (Fanon 2005:32). På så sätt blir den kolonialiserade fångad i en dubbel identitet bärande på en inre konflikt.

Skulle kolonialismens praktik sammanfattas som en rasistisk diskurs som kan förstås med psykoanalytiska inslag? Kanske inte bara, parallellt kan ofta vissa marxistiska koncept läggas till vid förståelsen av vad kolonialismen innebar och vad detta ger för effekter i den postkoloniala eran. Här läggs betoningen på hur den för marxismen nödvändiga kapitalismen tog sitt fulla steg genom att använda kolonierna för att tillfredställa kapitalet i Europa. Detta kom att ge den viktiga efterverkningen att koloniserarna kastat in kolonierna i det kapitalistiska ekonomiska stadiet och ifrån ett prekapitalistiskt. På så sätt blir de en källa till arbetskraft och råvaror i ett globalt kapitalistiskt system. Samtidigt öppnar en allt för klassisk marxistisk tolkning för frågetecken. Ania Loomba (2005:26f) problematiserar hur den deterministiska synen med nödvändiga historiska steg skulle i sådana fall mena att exempelvis Frankrikes maktutövning i Västafrika var ett nödvändigt stadium i människans utveckling mot fullskalig kapitalism och senare kommunism. Den riskerar att reducera det rasistiska budskapet till att bara var en överbyggnad av de ekonomiska drivkrafterna. Här går

förstås olika författares betoning isär men där de postkoloniala författarna i olika mån vill ta ett steg ifrån den marxistiska synen och emot den poststrukturalistiska traditionen. I motsats till den marxistiska betonas istället den pluralistiska världsbeskrivelsen och att alla förhållningssätt till över och underordning är instabila och inte nödvändiga. Frantz Fanon försöker exempelvis göra en sorts hybrid, om än kritiserad, mellan det rasistiska tänkandet som kolonialismen bar på och det kapitalistiska samhällets klassindelning. ”Orsaken är följden: Man är rik därför man är vit, och vit därför man är rik. Det är därför den marxistiska analysen alltid måste sträckas ut något när man nalkas kolonialproblemet.” (Fanon 1962:32f)

Andra influenser av hur det koloniala uttryckte sig finns från feminismen. Väst använder östs kvinnor i reproduktionen av den rådande ordningen. Said pekar på hur den egna kulturen konstrueras som jämställd och modern medan andra kulturer konstrueras som ojämsställda och omoderna. Kvinnor identifierade med andra kulturella betraktas som offer för sin egen kultur och dess män vilka följaktligen konstrueras som förtryckare eller förövre. Detta kan användas för att legitimera ett ingripande från en annan kultur (Loomba 2005:159, 169). Kommentaren om det kolonialas former kan alltså sammanfattas med att en rad olika discipliner, fler än de som redovisas här, ger olika förståelser av de koloniala verkningarna.

Den andra viktiga kommentaren är att utveckla när kolonialismen slutar och när det postkoloniala inträder. Ett försök till svar på detta ges genom att titta närmare på de antikoloniala rörelserna och de slutsatser som kan dras av dessa. Den koloniala världsbildens försök att i diskursiv mening tillsluta sina tecken kom att ha sprickor precis som alla andra diskurser, inte minst genom att visa sig i den identitetskris som Fanon berörde. En rad antikoloniala rörelser kom att etableras runt om i kolonierna. Rörelserna kom att bli skiftande i sin karaktär runt om i världen, exempelvis kom Sydamerika i vissa fall redan under tidigt 1800-tal att frigöra sig medan vissa platser i världen än i dag är under kolonialt styre (Loomba 2005:39ff). Ska det postkoloniala då förstås som en rad olika parallella skeenden?

Både ja och nej, självklart har varje koloni sin egen historia kring sin kolonitids inverkan och hur befrielsen sett ut. Men vissa gemensamma drag tycks samtidigt göra att vi inte ska förstå det postkoloniala i strikt temporära termer med helt åtskilda historier. Snarare avser postkolonialt det epistemologiska skiftet i synen på motstånd i och med att fler och fler självständigheter möjliggjorde vissa slutsatser. De tidiga antikoloniala rörelserna hade karaktäriserats av ett fokus på kolonins självständighet tillsammans på betoningar om att den ursprungliga kulturen skulle återfinnas. När sedan självstyret infann sig hos många av dessa kolonier blottades en rad bakslag (Loomba 2005:18f). Den postkoloniala världen var inte en era som började om på noll. Den gamla kulturen var oåtkomlig då den nu bara kunde ses genom de föreställningar som inplanterats av de koloniala strukturerna. Snarare hade bilden av det ursprungliga samhället bara varit romantiserade myter. I det avkolonialiserade samhället kom de koloniala efterverkningarna att fortsätta fast i en mer subtil form, utan soldater och guvernörer. Den postkoloniala tiden infinner sig på så sätt i och med att den samhällsvetenskapliga utvecklingen med Fanon och Said i spetsen med nya verktyg beskriver det koloniala projektets verkningar, oavsett hur många av de gamla kolonierna som ännu inte återfått självständigheten.

En viktig klargörelse här är att den postkoloniala teoribildningen inte bara vill beskriva hur det koloniala verkar utan också undersöka vad som är vägen ur under och överordningen. Kampen för den traditionella antikoloniala rörelsen hade skett i byar, på gator och torg eller i förhandlingsrum. Den nya kampen för det postkoloniala samhället kom att pågå inne sig i

själv snarare än mot den före detta kolonisatören. Koloniserade i både ursprungslandet och i diasporagrupper bosatta i det som var kolonisatörens land får slåss med den hybrida identiteten (jfr Bhabha i Eriksson m.fl 2002) som dubbelheten ger.

Kampen fanns också på makronivå, i hur det nya landet ska förhålla sig till det koloniala arvet. Institutionerna som efterlämnades av kolonisatörerna var ju en produkt av den koloniala världsbilden. Till och med nationalbegreppet tycks vara en västerländsk 1800-talsidé som i många fall tryckt ihop olika folkslag efter linjaldragning. Fanon föreslår att nya institutioner måste inrättas i de gamla kolonierna för att komma ifrån den inbyggda rasismen. Begreppet nation problematiseras på så sätt. Men detta har visat sig svårt, på senare år har flera postkoloniala författare övergivit tanken på sin egna stats nationalistiska kamp (Loomba 2005:159).

2.2 Två definitioner av den postkoloniala tillämpningen

Trots denna redogörelse hänger fortfarande en central fråga i luften; Det har inte klargjorts vad som krävs av ett studieobjekt för att postkolonialism ska kunna tillämpas. Alla de författare och tankegångar som här tagits upp har gemensamt att de bara talar om de klassiska koloniala projekten och deras efterverkningar. Är med andra ord det postkoloniala studiet bara ett historiskt tema, och utesluter det då inte Östeuropa som studieobjekt? Det enkla och korta svaret är att det tycks bero helt på vad man menar är det viktiga i den postkoloniala verktyglådan. Det svårare och mer ingående svaret kommer dock att vara nödvändigt att redogöra. Uppsatsen kommer att göra en egen indelning av hur postkolonialism kan se på vad som är sitt typiska studieobjekt med två olika definitioner. Dessa är knappast revolutionerande på något sätt, diskussionen om vad det postkoloniala egentligen kan tillämpas på är som tidigare nämnts inte en oberörd fråga. Men i brist på sedan innan namngivna definitioner används här två namn: den vidare *fixerade historiska* definitionen och den snävare *semantiska* definitionen.

Låt oss börja med den först nämnda. Den fixerade historiska definitionen vill befästa idén om att de koloniala projekt som startats i Europa sedan 1400-talet bär med sig så specifika ingredienser att det är bara effekterna av just dessa som det postkoloniala beskriver. Saker som boktryckarkonsten, nationalstatens tillkomst, skolväsendet, media m.m. gör att den postkoloniala tiden har ett universalistiskt tema som förvisso har sitt ursprung i specifika koloniala händelser men idag fångar upp hela världen. Effekterna av denna koloniala tid har fått en sådan genomslagskraft att de historiska händelserna inte längre spelar den diskursivt konstituerande rollen. Det är ingen skillnad om du kommer från ett land som har ett kolonialt förflutet eller inte. Det viktiga är hur din identitet kopplas till västerlandet respektive det icke västerländska. J Jorge Klor de Alva (Loomba 2005:32) uttrycker detta i termer av att det postkoloniala fältet ska ses som helt befriat från sin historiska påle. Det postkoloniala sker idag relativt frisläppt från de traditionella koloniala projekten. Istället finns en indelning där väst generellt överordnas övriga världen oavsett historisk förklaring. På så sätt, i poststrukturalismens namn, finns inte en enda historiebeteckning utan flera som ständigt tycks förändras. (Loomba 2005:32f).

Problemet med den fixerade historiska definitionen av postkolonialism är att den riskerar inkludera allt vad kulturstudier heter på bekostnad av begreppsmässig stringens. Det inledande fallet med *Lations* i USA kan säkert förklaras in som att det postkoloniala skeendet

har med sin reproduktionskraft spridit sig till nya former där indelningar av världen snarare ska göras i västlig kultur mot övrig. På så sätt upplöses det postkoloniala som en historisk händelse och övergår istället till ett epistemologiskt. Men till slut tycks begreppet få mindre och mindre betydelse ju fler kulturell fall den försöker omfamna. Kritiken mot en sådan definiering har vi redan berört inledningsvis i termer av att vetenskap tycks reduceras till en synes formlös mängd ståndpunkter. Mer explicit kan detta uttryckas som att en fokusering kring just de kända västeuropeiska koloniala projektet får händelser att lätt ses i samma termer. Det riskerar finnas koloniala historier som inte alls passar in på Englands eller Frankrikes typiska politik, Japans invasion av Korea i slutet av 1800-talet som ett exempel. Att försöka tolka in de vanligaste koloniala effekterna i alla fall tycks alltså inte vara riskfritt. Fokus riskerar styras mot västlandet i en utsträckning som inte motsvarar den praktiska situationen utan snarare blir självkonstituerande.

Vad kan då vår andra ingång till den postkoloniala definitionen erbjuda? Med en snäv semantisk definition blir *kolonial* och dess verb *kolonialisera* en nyckelfråga. Postkolonial ska förstås i strikt mening som det som efterföljer en period av kolonialism. Definitionen av kolonialism kan förstås se olika ut, men det centrala här är hur händelserna inte har ett förväntad utseende på den koloniala händelsen. Med denna definition och dess kommentarer kan en rad fall i världshistorien vara applicerbara men samtidigt utesluter den andra. Det irländska fallet är tillexempel en händelse som har tagit helt andra former än Englands kolonialisering av Indien. Sveriges påverkan på Finland är ett annat. Länder som däremot inte har haft ett kolonialt förflutet, Iran tillexempel, kan förvisso problematiseras i termer av västerlandets dominerande ställning, men det är gamla koloniers samhällen som är just postkolonialismens gebit.

Vad får då dessa definieringar för effekter på vår förståelse av vårt studieobjekt? Det är dags att introducera Östeuropa i vår diskussion.

2.3 Den historiska reproduktionen av Östeuropa som den andre

Tanken är att det finns en diskurs som starkt artikulerar Östeuropa gentemot Västeuropa som en relevant och beständig indelning av Europa. En historisk genomgång av denna reproduktion kan därför vara på sin plats. En sådan kan förstås här inte bli ingående men några historiska händelser bör ändå nämnas för att öka förståelsen av hur begreppet Östeuropa fått sin karaktär.

Inledningsvis ska klargöras att tvärt emot vad Östeuropadiskursen vill mena så tycks Europa som begrepp inte vara särskilt nytt. Begreppet återfinns inte något större utsträckning i skriftliga källor innan Östromerska rikets fall år 1453 och blev ett mer vanligt använt ord i och med renässansen idévärld (Alnaes 1995). De romerska noteringarna av sina angränsande stammar var knappast i termer av Östeuropa, inte heller i det ofta sammanknutna begreppet slavisk. Snarare handlar det om stammar med olika språk och kulturella drag som genom historien inte alls varit beständiga (Rebala 2007:412).

Intresset bör istället vändas mot upplysningstiden. I vetenskapens namn kom flera verk publiceras för att visa på karaktärsdrag hos olika europeiska folk. Enligt Larry Wolff blev startpunkten för Östeuropas värderande innebörd år 1745 när Johann Christoph de Jordan publicerar en bok som diskuterar det slaviskas ursprung. Här diskuteras ett ursprungligen slaviskt hemland vid östersjöns sydkust som har speciella kulturella drag som förklarar deras

oförmåga att försvara sig mot inkräktare (Wolff 1994:87f). Precis som i den traditionella postkoloniala litteraturen tycks upplysningstidens vilja kategorisera och finna essenser också blivit en katalysator för Östeuropabilden.

Nästa intressanta historiska händelse vad gäller reproduktionen av ett Öst som Den andre är möjligtvis 1800-talets romantiska era där nationalstaten får en central betydelse. I och med det tyska rikets tillkomst och artikulationen av olika nationers essenser kommer den germanska språkgruppen att utgöra en egen mytisk diskurs som infångar en rad länder i norra Europa, inte minst Skandinavien (Wolff 1994:120f). Den germanska diskursen tycks karaktäriseras av att använda det östligt angränsande slaviska som sitt binära motpart och på så sätt skapa sin självbild. När sedan det tyska rikets tillkommer och dess imperialistiska ambitioner formuleras under 1800-talet kommer siktet att riktas mot öst, både i litteratur och i gevärssikten. Detta kom att leda till det tidigare så mäktiga Polsklitauiska rikets undergång, till fördel för ett enat Tyskland. På så sätt kom Ryssland att bli det enda slaviska rike med militär signifikant och bilden av Östeuropa som svagt och underdånigt reproducerades. Det är också här som *Drang nach Osten* får sin värdeladdade innerbörd. Den tyska expansionen österut försvaras av idén att området beboddes av germaner till krigen mot hunnerna tog fart på 300-talet vilket fick de germanska stammarna att flytta västerut. Långt innan 1800-talet hade samtidigt det habsburgska riket varit centrala Europas stormakt. Riket hade inte några traditionella kolonier, vilket var förmodligen en konsekvens av dess begränsade kust. Istället kom expansionen ske österut med sikte mot Balkan. På så sätt kom två primärt germanskt talande rikena att bli en starkt definierad gräns gentemot det som beskrevs som Östeuropa. Det tycks också vara här som för första gången ett lika med tecken mellan det slaviska och Östeuropa artikuleras. Plötsligt blev inte andra inslag, såsom det baltiska eller det rumänska, anledning till difrensiering (Wolff 1994:120f).

Utan att göra allt för stora paralleller återfinns samma indelning i germanskt och slaviskt innan och under andra världskriget. Expansionen åt öster får förstås sin reproduktiva kulmen i och med nazistpartiets maktövertagande. Det mycket bekanta begreppet *lebensraum* innebär att det tyska folket hade en rätt att styra över större territorium och att detta land nu beboddes av främst Slaver (Wolff 1994:143f).

Efter andra världskriget blev kanske uppdelningen i Östeuropa och Västeuropa mer distinkt än någonsin. Warszawa-paktens medlemmar kom att i spökligt exakta dragningar följa den indelning som tidigare rådde. Östtyskland tycks vara det ända självklara undantaget. På så sätt kunde indelningen också ske genom att kläs i säkerhetspolitiska termer (Wolff 1994:7).

Hur ser det då slutligen ut i dag? Självklart finns reproduktionen överallt i sammanhang där Östeuropa diskuteras, till exempel Eurovision Song Contest. Men ett stort tema kanske urskiljer sig mer än andra, nämligen Östeuropas integration i EU. Det faktum att en rad äldre EU-medlemmar införda övergångsregler för östeuropeiska länder och samtidigt som bidragssystemen anses behöva reformeras är det nyaste temat i reproduktionen av Östeuropa som den andre (EU 2007).

Hur ska då denna snabba genomgång av Östeuropaartikulationen tolkas förhållande till de definitioner som formulerades i avsnitt 2.3?

Den mer allmänt lagda historiskt fixerade definitionen kring västlandets numera allmänt spridda överordnade roll är förmodligen inte den problematiska. Precis som *turken* har kunnat fungera som ett tema inom postkolonialismen kan förmodligen östeuropen utgöra

samma motsatspar. Med denna definition räcker det med att visa på över och underordning med väst som motpart.

Den mer semantiska definitionen öppnar dock för mer problematisering. Den skulle vilja mena att Östeuropabegreppet inte är en produkt av Västeuropas allmänna syn på resten av världen utan att det finns ett direkt kopplat eget kolonialt arv. Passar det då överhuvudtaget in på Östeuropa? Det råder ingen tvekan om att det fanns en hierarki inom det habsburgska riket där Wien stod högst upp och där Böhmen och Mähren (Tjeckien) kom att rankas efter Ungern. Det finns även i tjeckisk litteratur en falang som just beskriver tjeckernas icke-identifieringen med monarkins projekt (Gerner 2004:35). Kejsardömetts krig framställs som ett utnyttjande av tjeckiska unga pojkar till krig för ett projekt som inte har med Tjeckien att göra. *Den tappre soldaten Svejek* av Jaroslav Hašek är bara ett kulturellt uttryck för hur denna skeptiska hållning var rotat i Tjeckien. Det är heller ingen hemlighet att Wien riktade blicken ännu längre bort och att Balkan blev skådeplats för rikets fall genom första världskrigets händelser. Likaså tycks tiden efter första världskriget ha koloniala förtecken i nehandlandet av de östeuropeiska folken. Tjeckien och den för detta ungerska landsänden Slovakien fick plötsligt utgöra ett land. Sådana konstruktioner av nya stater skedde även i Jugoslavien och i Polen kom flera miljoner av polacker hamna utanför polska gränsen medan miljoner Ukrainare hamnade innanför (Gerner 2004:67). Vad som dock problematiserar Tysklands och Österrikes koloniala effekt på Östeuropa är att långt ifrån allt som kallas Östeuropa har varit under dessa bägge rikens styre. Den snäva semantiska definitionen passar därför knappast in.

Förutom de tysktalande rikenas vilja att lägga Östeuropa under sig finns förstås möjligheten att peka på sovjettiden som kolonial. Det ska inte uteslutas som en mycket möjlig väg enligt den semantiska definitionens studieområde. Dock uppstår ett problem som direkt avskaffar tillämpbarheten för vår uppsats, nämligen Rysslands hemvist. För om Ryssland ska utgöra den koloniala makten så kan knappast vårt Öst-västtema vara rätt ingångsvinkel. Ryssland räknas ju till Östeuropa (Gerner 2004:34).

2.4 Ett postkolonialt Östeuropa som Den andre

Den vidare historiskt fixerade definitionen tycks alltså vara mest adekvat. Så när vi nu ska artikulera det postkoloniala diskursen kommer västlandet som en överordnad motpart till Östeuropa vara ledstjärnan, snarare än tyskhet eller ryskhet.

Vi börjar först med vår kamp, Europas indelning, och hur indelningen av den vill bestämmas av dikursens moment. Med de kommentarer som tidigare gjorts av den postkoloniala teoribildningens uttryck ska Östeuropa fångas som Västeuropas andra, i likhet med Indien, Guyana eller vilket av de klassiska postkolonialtstudieobjekten som helst. Detta görs med tre operationaliserande begrepp: *den distinkta geografiska indelningen, den distinkta historiska indelningen och den distinkta indelningen i maktordning.*

Det första operationaliserande begreppet kallas här *den distinkta geografiska indelningen*. Med den vill diskursen mena att Europa geografiskt kan naturligt delas in i två skarpa kulturella delar, Väst och Öst. Östeuropa är de andra, de som finns vid Västeuropas gräns och bortåt, de som inte är Västeuropa. Östeuropa definieras inte genom en rad avgränsade nationer. Istället är det Västeuropa som är definierat genom en lista länder. De västländer som ligger närmast Östeuropa och utgör en gräns är Norge Finland, Sverige, Tyskland,

Österrike och Italien. De östeuropeiska länderna är de länder som ligger österut därifrån. Denna definiering av Östeuropa är inte ett resultat av en bekantskap och intresse för det östeuropeiska utan ett sätt att skapa en västerländsk identitet där det östeuropeiska beskrivs i generaliserande termer. Detta visar sig också i att var Östeuropa har sin östliga gräns inte är av intresse, det utgör inte ett väsentligt trappsteg för icke-europeiskheten. Om länder som Georgien eller Kazakstan är europeiska är perifera frågor eftersom europeiskheten sitter i Västeuropa.

De distinkta historiebeteckningarna visar sig genom att indelningen mellan öst och väst inte bara är tillfällig uppdelning som en parentes i historien, exempelvis kommunismen. Istället är uppdelning essentiell och tecknen vill tillskriva det östeuropeiska en historisk plats, som kan förklara hur det östeuropeiska också kommer vara giltigt i framtiden. På så sätt menar diskursen att Europa har en essens i Västeuropa, däri finns europeiskheten och därför är gränsen mot öst så skarp. Skillnader inuti Västeuropa är olika europeiska karaktäristiska, såsom brittisk torrhet eller tysk effektivitet, men alltjämt europeiska. Östeuropas karaktärsdrag beskrivs däremot gärna i generaliserande termer som drar mot att regionen mest har inre likheter och att dessa likheter är mindre europeiska, såsom att de talar ungefär samma språk (slaviska) och de har samma sociala problem.

Ifall de positiva laddade begrepp som kopplas till Västeuropa återfinns någon annanstans historiskt tolkas detta in, i postkoloniala termer, som att Västeuropa har delat med sig. Exempelvis blir förklaringen till att Östeuropa har haft en bättre ekonomisk utveckling de senare åren och fått stabil demokrati att Västeuropa har styrt upp Östeuropa genom EU.

Sätts denna överföringsyn av kultur och civilisation från Väst till resten av världen in i ett östeuropeiskt ännu äldre historiskt sammanhang kan ytterligare exempel återfinnas. Diskursen vill mena att när Östeuropa har haft en särskilt framgångsrik period, exempelvis Habsburgska rikets dagar och viss tid av självständighet därefter, är detta inte Östeuropas egen förtjänst. Att länder som Ungern och Tjeckien fanns tillsammans med Österrike som en politiskt mäktig enhet beskrivs inte i gränsöverskridande termer inom diskursen. Istället var det östeuropeiska även då närvarande och de framsteg som gjordes var ett resultat av den Österrikiska sidan. Exempelvis så förklaras på så sätt förekomsten av vacker arkitektur i städer som Prag och Budapest av deras förmåga att tillgodogöra sig Västeuropas krafter.

Diskursen menar vidare att det som beskrivs som Östeuropas misslyckanden, till skillnad från framgångarna, beror på Östeuropas egen oförmåga att kunna ta hand om sin region, det finns i det östeuropeiska. Östeuropa har som region, bortsett från de gånger de varit under västerländsk kontroll, levt med tragedin i sin egen oförmåga att skapa det goda samhället. Med andra ord är lyckanden en produkt av väst men misslyckanden är en del av den egna kulturen. Mest framträdande här är kanske kommunismen. Kommunismen beskrivs inte som ett aktivt ideologiskt val utan snarare som en effekt av folkets inbyggda tillkortakommanden. Denna distinktion är viktig för att visa på att den historiska parentes som kommunismen utgör inte är roten till det onda. Istället ligger det i Östeuropas essens att i brist på Västs inblandning skapa samhällen som är vidriga för sina medborgare alltjämt genom historien. Det är i Östeuropa man under krig kan helt frångå människovärdet som i slaget vid Stalingrad. I brist på disciplin, organisation och teknik är man beredd att på ett omoraliskt sätt tumma på de mänskliga värdena. Det är också därför Östeuropa generellt har varit ett lättfångat militärt byte som på sin höjd kunnat rädda sig självt genom hårt vinterväder.

Den distinkta indelning i maktordning har förvisso på många sätt visat sig men en mer explicit förklaring kan göras. Här kommer den postkoloniala inspirationen av Lacans

identitetsteori in som förklaringsmodell. Östeuropa, precis som resten av världen, kopplas till en rad negativt laddade adjektiv som ska vara motsatsen till den västeuropeiska, det vill säga trött, sjukt, fattigt, underutvecklat, odemokratiskt och odisciplinerat etc. Det resulterar i att alla som kopplas till öst och av någon anledning finner en del av sin identitet kommer vara extra villig att se instabiliseringen av diskursen. Personen kommer också vilja framhäva andra representationer. De personer som kopplas till väst kommer å andra sidan vara mer restriktiva i att omförhandla den dragna linjen genom Europa.

På individnivå överförs de generella tecknen som sammankopplas med Östeuropa i liknande negativa termer. Den östeuropeiska mannen är på så sätt opålitlig, lättköpt, korrupt och omoralisk. Sids feministiska noteringar kan här också användas. Den Östeuropeiska kvinnan är sexuellt lättillgänglig. Hennes utseende är typiskt för prostituerade och fattigare östeuropeiska kvinnorna blir lätt ett offer för östeuropeiska män som säljer deras kroppar.

Med detta har en rad tecken blivit moment i en postkolonial diskurs uppbyggd runt frågan hur en relevant indelning av Europa ser ut. En rad av historiska händelser gör dock att diskursen kan bli instabil och att element och flytande signifikanter kan utpekas. Exempelvis är vissa av de definierade östländerna inte slaviska. Likaså har vissa länder, exempelvis Finland under historien inte varit i enlighet med diskursens indelning, detta kommer analysen visa om teorin har bärkraft.

2.5 Två konkurrerande diskurser

Under det som kallas den antika eran, traditionellt sett som perioden mellan ca år 3000 f.kr. till Västroms fall år 476 e.kr, tycks historiker vara eniga om att den värderande idén om syd och nord var ett härskande motsatspar i den kulturella indelningen av Europa (Alneas 1998:4f). Nord var de regioner som inte var en del av de antika rikena och ofta organiserades i det något nedvärderande ordet stammar. I extrema termer var nord ansett som underutvecklat, fattigt och krigiskt medan syd som civiliserat, förmöget och med en filosofisk och överlagd syn på sina handlingar. Detta kom även att förstärkas i och med kristendomens utveckling där nord var en av de sista utposterna att kristnas väster om Uralbergen. Vad vill då detta säga? Jo, att vi i poststrukturalistisk anda vill peka på att olika diskurser är möjliga och att den postkoloniala östeuropeiska är instabil.

En viktig del i att försöka finna den diskurs som här eftersöks är alltså att samtidigt diskutera andra konkurrerande diskurser. På så sätt kan den Östeuropeiska diskursen tydliggöras och sättas i motsatt till alternativa förståelser av Tjeckien och identiteter som kan kopplas dit. De två diskurser som här antas vara mest relevanta är en *EU-diskurs* där ett enat Europa betonas och en *centraleuropadiskurs* då ett historiskt arv innan kommunismen påpekas. Det antagonistiska förhållandet mellan diskursernas krav på entydighet gör att konflikt kommer uppstå. Alla dessa diskurser har element som visar instabilitet. Här kommer olika representationer ställas mot varandra, en kamp om hur Europa mest relevant delas in. Vi börjar med hur tecknen positioneras vid den centraleuropeiska artikulationen.

Tjeckien ingår som viktig del i Europas mitt, ofta benämnt Centraleuropa. Centraleuropa utgörs av att inte vara det gråa och fattiga öst, inte det lata och ineffektiva latinska Europa men heller inte vara det kulturellt fattiga nord. Den andre får alltså utgöra identitetsskapande där olika innebörd framkommer i olika kontexter. Centraleuropa är starkt sammankopplat med det habsburgska rikets drag, där Tjeckien med namnet Böhmen/Mähren

länge utgjorde ett av de centrala kungadömena under kejsarkronan. Den kommunistiska eran försåts som en kvävning av den centraleuropeiska själen. När nu den omotiverade järnridån är borta kommer Tjeckien sakta men säkert åter bidra till den centraleuropeiska kulturella och industriella traditionen. Det faktum att Böhmen Mähren kom att tappa sin status som kungadöme är någon som instabiliserar diskursen. Detta framkommer inte minst i situationer där Tjeckien och Österrike ställs mot varandra.

Vår andra konkurrerande diskurs bildar helt andra moment kring begreppet Europa, med en fokusering kring en jämställd och enad kontinent. EU-diskursen vill gärna låta bli att dela in Europa i någon annan form än sina medlemsländer. Medlemsländerna ses som jämställda men en röst som motsvaras av deras folkmängd. EU är det naturliga enade Europa som har ett kulturarv som framförallt återfinns i kristna värderingar. Hur ser då den Andre ut? Den Lacanska processen sker gentemot resten av världen. Den primära frågan blir vad Europas gräns går, alltså inte som hos Östeuropadiskursens ointresse för Europas östliga gräns. En viktig notering ska dock göras. EU-diskurs utesluter dock inte att den också har en postkolonial karaktär med den Andre i den övriga världen. Men i det fallet ingår inte Östeuropa i den bilden av den Andre och hamnar därmed utanför uppsatsens syfte.

EU-diskursen instabiliserar av en rad saker som visar på att de europeiska länderna inte har samma värde. Det kanske klaraste exemplet är hur vissa äldre EU-länder har särskilda regler för de nya medlemmarnas arbetsrörlighet.

3. Diskursanalys

3.1 Centraleuropa-dikursen: Vi är ju mitt i Europa!

De olika respondenterna fick som första fråga vad de trodde om Tjeckiens framtid, var landet skulle vara om 20 år. På sätt avslöjades de olika konkurrerande diskursernas inre rangordningar. Klara skillnader kom också att visa sig mellan de svenska och de tjeckiska svaren. Tjeckerna kom att starkt betona sin vilja att omdefiniera sin identitet men samtidigt inte vilja erkänna att de skulle tillhöra en östeuropeisk,

”...det känns som att vi är på väg någonstans. Jag tror vi sakta kommer återfå den plats vi haft förut...att de hemska händelser som drabbat vårt land är historia...vi har äntligen tagit oss tillbaka dit vi hör hemma [intervjuaren ber sedan respondenten att utveckla vad han avser med *hör hemma*]...ja, i Europas mitt precis som innan krigen...rent geografiskt bor vi ju mitt i Europa”(T1)

På så sätt avslöjar respondenten sin begreppsanvändnings inre ordning. Indirekt erkänner han att de varit i en period som inte varit hem för Tjeckien. Han beskriver sitt lands historia som varit drabbade av något ont. Det onda finns inte i hans lands identitet utan kommer utifrån. Istället aktiverar han den centraleuropeiska dikursen och markerar (geografiskt felaktigt!) att Tjeckien ligger i Europas mitt. Men det visar sig att det som har lämnats ändå inte är helt okomplicerat att göra sig av med då han säger,

”...Men vi har ju en egen kultur att vara stolt över, den ska vi inte glömma. Tänk bara på alla de slaviska författarna och kompositörerna... bara för att vi vill bli accepterade medborgare i Europa vill vi ju inte bli som fransmän eller tyskar...” (T1)

På så sätt uppstår en identitetskonflikt när han vill visa på att det västerländska inte ska köpas rakt av och därför måste identifiera sig med den andre, det östliga slaviska. En intressant diskussion är om denna identitetskonflikt kan ses på samma sätt som Fanon. Det finns trots allt en stor skillnad i att östeuropén inte har utseendemässiga kännetecken. Fanons ”neger” satt ju i skinnet och var därför ständigt närvarande i fysisk mening, samma sak gäller kanske inte för östeuropén .

Intressant är också att Europa beskrivs av T1 som där Tjeckien inte var tidigare. Det som tyskar och fransmän är. De östeuropeiska händelserna runt kommunismen skedde någon annanstans, inte i Europa. Västs överordning i definitionen av europeiskhet blir på så sätt

uppenbar. Användandet av det som drabbat oss inte var en europeisk händelse skulle vara omöjlig att göras vid liknande beskrivelse av Tyskland. Att föreställa sig att tysklands naziperiod, som ju också i många avseenden var hemsk, inte skulle vara en del av den europeiska historien visar på vad vår diskurs utelsuter.

Hos de svenska respondenterna återfinns en tendens att inte låta tjecken definiera sig som av en sovande västerlandssjäl i Centraleuropa. Istället är den genomgående tendensen att beskriva Tjeckiens styrka ligger i sin närhet till väst, inte som en del av den. Ett exempel är S3 kommenterar till Tjeckiens ekonomiska förbättringar de senaste åren,

”...de bara gnetar på och kommer säkert att bli rikare och rikare...de har lite Tyskland i sig, ett sorts lilltyskland... så de har väl redan nu gått förbi de gamla diktaturena, alltså Portugal och Grekland...” (S3)

På så sätt definieras, i enlighet med teoriavsnittet, de positiva sidorna som något icke-öst, som att de utbildads eller lånat egenskaper. Två av svenskarna S1 och S2 kommer också i enlighet med teorin beskriva upplevelser av tjeckiska dåliga sidor som tillhörande essensen. S2 säger,

”...Jag tycker ju att det känns direkt när man åker från Dresden [avseende på gamla östtyskland] och Tjeckien, det blir mindre ordning på något sätt...” (S2)

Frågan är om S2 på så sätt menar att före detta Östtysklands kommunistiska historia inte avgör det landets, numera landhalvans, essens, om att ha varit med om kommunismen är inte avgörande för vilket ordning som kan hållas. När det däremot gäller Tjeckien finns detta oavsett kommunism. Men när det gäller den distinkta skillnaden genom historien finns ändå möjligheten att se detta i termer av att Östtyskland fick ett mer ingående hjälpprogram genom återföreningen. Detta är kritiskt i försöket att finna en postkolonial diskurs. De svenska respondenterna hade på något sätt behövt formera tecken som gör att de inte ser kommunismen som källan till indelningen av Östeuropa utan att det är något med djupare rötter. Något som analysen inte kan framställa.

3.2 EU-diskursen: Den försvunna idealismen

EU-diskursen visade sig vara framträdande i analysen. För tjeckerna kom det dock inte bli den tillflyktsplats för omdefinierad identitet som kunde förväntas. Detta tycks bero på att diskursen är för instabil med många element. Tiden sedan EU-inträdet har förmodligen förändrat en tidigare relativt hegonomisk EU-diskurs där tron på att vara en jämställd EU-medlem har förbytts i fler element. Istället tycks identiteten ramlat tillbaka till östeuropadiskursen. T1, T2 och T3 uttryckte stor besvikelse över att man upplevde sig ses som ett b-lag inom EU.

”...Det som irriterar en mest är den högtravande retoriken som inte motsvaras av ett verkligt mottagande...vi behandlas som andra kalasens medborgare...skulle det vara Östtyskland som ansökte är jag säker på att mottagandet hade varit annorlunda.” (T2)

T2 drar här en väldigt intressant parallell som klart utvisar en idé om en klart distinkt geografisk indelning. Östtysklands kommunisthistoria skulle inte vara anledningen nog att ge dem ett sämre mottagande i EU. Istället är det något annat, östligheten, som är avgörande. Den distinkta geografiska indelningen kom också att visa sig hos alla de övriga respondenterna. Gränsen tycktes dras i raka drag efter hur Warszawa-pakten sett ut med Jugoslavien som tillägg. Östtyskland kom här att vara en flytande signifikant som inte riktigt hittat sin plats.

Från svensk sida kom S2 att kommentera EU-inträdet för Tjeckien i termer som också instabiliserar EU-diskursen,

”..det är intressant hur Östeuropéerna gick så fort från att vara idealistiska europavivare till att vara EU-skeptiska och bara fokuserade på att få bidrag...”
(S2)

Här artikuleras hur utvidgningen sitter ihop med Östeuropas banala behov, pengar, att idealen inte är viktiga. Bakgrunden är att Tjeckien tillhör ett av EU:s minst entusiastiska medlemmar. Noterbart är ordvalet av Östeuropa då den skeptiska inställningen inte gäller alla övriga nyare medlemmar. Bilden av Östeuropa som okultiverat och utan ideal aktiverar vår postkoloniala diskurs.

Frågan om vidare utvidgning kom också att karaktäriseras av en instabil EU-diskurs. Alla respondenterna, såväl svenska som tjeckiska, talade i positiva termer om ytterligare utvidgning. Men det var inte i EU-diskursens moment med jämlik röst som detta artikulerades utan i säkerhetstänkande. Fler länder skulle tas med, inte så mycket för att de passade in, utan för att de annars kunde bli ett hot i att alliera sig med andra makter,

”... De [Turkiet] har ju en lång väg att gå och de kanske aldrig blir riktigt europeiska...men vi måste ju sträcka ut en hand annars kommer deras ledare att spela andra kort...” (T3)

Säkerhetstänkande passar inte in på EU-diskursens moment. Här tycks en annan diskurs finnas som får behandlas någon annanstans än i denna uppsats. Däremot visar uttalandet på att en bild av vad som är vi i Europa framkomma. Det intressanta är att alla de svarande, oavsett nationalitet, plötsligt tycks aktivera en EU-diskurs när fokus flyttas mot kontinentens utkanter. Här tycks svenskarna plötsligt inte vara lika benägna att distansera sig från tjeckerna. Varken tjeckerna eller svenskarna tycks vilja peka på de element som diskursen alldeles nyss hade.

3.3 Den östeuropeiska kvinnan

Indelningen i kön ger möjlighet att beskriva hur tecken kring genus förhåller sig i intervjuerna i förhållande till andra klasser. Den östeuropeiska kvinnan har förvisso inte givits en konkurrerande diskurs såsom EU och Centraleuropa men kan ändå fungera för att visa på skillnader.

Den första noteringen angående den östeuropeiska kvinnan är att alla svenska respondenter oavsett kön självmant började tala om prostitution väldigt snart efter att östeuropeiska kvinnor kommer på tal. På så sätt tycks bilden av Den andres kvinna som förtryckt kunna bekräftas. Två av de tjeckiska respondenterna kom att behandla prostitution men först längre in i intervjun.

Tjeckerna kom att betona det egna ansvaret hos kvinnorna och att det förmodligen är en kategori människor som hamnar i en sådan situation,

”...jag tror att de kvinnor som hamnar i en sådan situation väljer det. Jag menar, det är ju inte så att det inte finns några jobb här i landet. Eller, dem har säkert haft en hemsk uppväxt och så, men det är de inte ensamma om...” (T6)

Svenskarna betonade istället den offersituationen dessa kvinnor var i. Problemet kopplades främst till de samhällsförhållande som råder

”...jag tror många ser det som en väg i EU har Sverige precis aktualiserat den här frågan så vi får väl hoppas att vi kan finna effektivare sätt att stoppa för mänskohandeln...” (S3)

Den förväntade föröverbilden framkom dock inte. Istället markerade de svenska respondenterna problemet med att västerländska män efterfrågar tjänsten,

”...det är ju tragiskt att se alla dessa engelsmän som drar runt på stan och hamnar på en av de nattklubbarna [tjeckiskt namn för bordell]...”(S2)

Noterbart är även att nationell tillhörighet tycks vara den drivande determineraren av vilken perspektiv prostitutionen sågs ur. De kvinnliga respondenterna S3 och T3 kom försöka artikulera en gemensam annorlunda inställning till fenomenet. De kom istället att svara i enlighet med sin nationstillhörighet.

4. Sammanfattning

4.1 Primära frågeställningens återkoppling

Efter att steg för steg genomfört en såväl teoretisk som diskursanalytisk process kan nu resultatet sammanfattas. Den primära frågeställningen ville ha svar på om det fanns en postkolonial diskurs i materialet. Svaret har givits genom att teoretiskt framställa en postkolonial diskurs där en historiskt fixerad definition fick företräde framför en semantisk. De analytiska operationerna har kunnat utföras genom att den postkoloniala östeuropadiskursen haft distansnerande teckenuppsättningar i tre plan, två konkurrerande diskurser, svar från två olika sidor av diskursens dikotomi och genom svar från olika kön.

Analysen har påvisat att igenkännbara moment från den etablerade postkoloniala teoribildningen återfanns i artikulationer av teckenplacering, dock i olika utsträckning rörande de operationaliserande begreppen som gavs namnen *den distinkta geografiska indelningen*, *den distinkta historiska indelningen* och *den distinkta indelningen i maktordning*.

Den distinkta geografiska indelning var starkt återkommande i materialet. Båda de nationella sidorna hos respondenterna kom att ofta markera en gräns mellan öst och väst. Denna gräns var överensstämmande mellan alla respondenter. Östtyskland kom här vara en flytande signifikant som inte riktigt kunde bestämmas.

Den distinkta historiska indelningen kom också framträda. Tjeckerna betonade sin kulturella bakgrund i Centraleuropa medan svenskarna var mer återhållsamma i att beskriva Tjeckien som ett sovande västland. Vad som dock inte var lika utkristalliserande var att svenskarna ville tillskriva tjeckernas situation som en produkt av östlighet. På så sätt kom inte teorin fullt ut kunna återkopplas till analysen av materialet.

Indelningen i maktordning kom att genomsyra hela analysen. Detta visade sig inte minst i de tjeckiska respondenternas vilja att placera sig i andra diskurser än den östeuropeiska. Det feministiska inslaget fick visst stöd genom att svenskarna så tydligt ser den östeuropeiska kvinnan som ett offer kopplad till människohandel.

Avslutningsvis kan detta sammanfattas med att mycket tyder på att öst-väst indelningen är en starkt påtaglig diskurs vid samtal om Europa med såväl svenska som tjeckiska UD-tjänstemän. De tycks också vara väl medvetna om samma indelning och vilken värderingar som ligger i det. Tillämpningen tycks alltså med andra ord finna en postkolonial öst-västdiskurs. Detta under förutsättning att man väljer den bredare historiskt fixerade definitionen.

4.2 Sekundära frågeställningens återkoppling

Vad har vi nu gjort med postkolonial teori för att applicera den på vårt östeuropeiska tema och vad för slutsatser kan dras från det? Vi har givit den en bredare inkluderande definition men som samtidigt binder den till ett speciellt tema, hur västerlandet överordnas gentemot resten av världen. På så sätt är den postkolonial teoribildningen tillämpbar i alla situationer där något kopplas som icke-västerländskt och anses vara nedvärderat. Detta tycks, som också visar sig i teoribildningens spridning, ge en ansevärd mängd möjliga tillämpningsområden, Östeuropa är bara ett exempel.

Samtidigt måste slutsatsen dras att de frågetecken som inledningsvis aktualiserades om teoribildningens inre logik och tillämpning har fått ett dubbelt svar. Uppsatsen har förvisso visat en mer operationaliserad form för hur teoribildningen kan tillämpas. Samtidigt kvarstår de risker som påpekats under uppsatsens gång, att teoribildningen kommer att tunnna ut för varje nytt fall som den postkolonial teoribildningen omfattar. Postkolonialismen skulle då förvisso kunna framhålla till sitt försvar att det finns ett grundläggande krav i att västerlandet är en överordnad motpart. Att sedan den andra sidan, den underordnade, är odefinierad är teoribildningens styrka, den kan då i poststrukturalistiska anda beskriva flera historier och inte hålla sig till en historieskrivning.

Men är det bara en styrka? Denna vida tillämpningen av postkolonialism kan bli ett sätt att på ett mer diffust sätt kunna tillgodoräkna en rad normativa poäng för ett fall situation. Den poststrukturalistiska och postkoloniala hållningen blir först intressant när de olika diskurserna inte bara beskrivs med neutrala värden såsom diskurs och nodalpunkt, utan när mer normativt laddade ord som över- och underordning och makt förs in. Samtidigt kan det vara svårt att hålla en relativistisk, i vårt fall diskursiv, hållning men ändå vara så klar över de maktrelaterade begreppen. Ifall det finns en indelning i binära motsattpar, som öst och väst inom postkolonialism, som skapas av en subjektiv språkkonstruktion hur ska då över- respektive underordning definieras? Det ligger nära till hand att ta till begrepp som att överordning har den grupp som "tjänar" på sin position eller de som kan frambringa en situation i gruppens intresse. Men denna väg är farlig att gå då det tycks krävas en objektiv lista på vad som människor "egentligen" vill ha, en lista som går rakt emot den socialkonstruktivistiska subjektiva världsbeskrivelsen.

En annan väg att gå är att påstå att även idén om överordning och underordning är en diskurs som återfinns inte minst kring begrepp som politik och samhälle. Men det tycks samtidigt släppa mycket av det postkolonialas, och det poststrukturalistiskas för den delen också, slagkraft. Maktblottläggande och maktförhållande används inte som vilket tecken eller flytande signifikant som helst utan som ett analysverktyg inbyggt i linjalen, det vill säga diskursanalysen.

Denna diskussion tycks alltså inte ha ett slut, heller inte en enkel lösning. Uppsatsens teoretiska ambition är dock tillgodosedd, en bit av denna problematik har fått ytterligare något ljus kastat på sig.

5. Referenslista

- Alnaes, Karsten 1998 *Historien om Europa 1300-1600* ISBN 91-0-010277-6
- Anderson, Benedict 1991 *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*.
- Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red) 2005, *Textens mening och makt*. Lund Studentlitteratur
- Carey H and Raciborski R 2004 *Postcolonialism: a valid paradigm for the former Sovietized states and Yugoslavia? East European Politics and Societies* 18 191–235
- Cavanagh C 2004 *Postcolonial Poland Common Knowledge* 10 82–92
- Critchley, Simon - Schroder, William (eds.), *A Companion to Continental Philosophy* Blackwell Publishing, 1998
- Daskalov, Roumen 2004 *The Balkans: Identities, Wars, Memories* Cambridge University Press
- Delanty, Gerard 1997. *Europa: idé, identitet, verklighet*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Eidenow, David 2001 *Wittgenstein och Popper, ett eldfängt möte mellan filosofer* Förlaget Liv & Ledarskap Stockholm
- EU 2007, nerladdad 2007-05-28
http://www.euupplysningen.se/templates/EUU/standardRightMenuTemplate_2317.aspx
- Gerner, Krisiten 2004 *Centraleuropas historia* Stockholm: Natur och Kultur
- Fanon, Frantz 1962 *Jordens fördömda* Göteborg: Gösta skoog
- Eriksson, C. - Eriksson Baaz, M. - Thörn, H. (red.), 2002 *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa
- Hann C, Humphrey C - Verdery K 2002 *Introduction: post-socialism as a topic of anthropological investigation in Hann C Red Postsocialism: ideals, ideologies and practices in Eurasia* Routledge, London 1–28
- Kuus M 2004 *Europe's eastern expansion and the re-inscription of otherness in east-central Europe: Progress in Human Geography* 28 472–89
- Kvale, Steinar 1997 *Den kvalitativa forskningsintervjun* Lund Studentlitteratur
- Lacan, Jacques 1989, *Spegelstadiet som utformare av jagets funktion sådan den visar sig för oss i den psykoanalytiska erfarenheten* i *Écrits*, Stockholm: Natur och kultur
- Laclau, Ernesto 1990 *New reflections on the Revolution of Our time* London: Verso
- Loomba, Ania 2005 *Kolonialism/Postkolonialism: En introduktion till ett forskningsfält* TankeKraft förlag Stockholm
- Moore, David 2001 *Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet?* PMLA. Vol. 116, No. 1, Special Topic: Globalizing Literary Studies (Jan, 2001)
- Mörkenstam, Ulf 1999 *Om Lappernes privilegier* – *Föreställningar om samiskhet I svensk samepolitik 1883-1997*. Stockholm studies in politics 67. Edsbruk: Akademitryck AB
- Neumann, Iver B. 1996 *Russia and the idea of Europe: a study in identity and international relations*. Routledge: London.

- Rebala, Kastor 2007 *Variations among Slavs: evidence for the Slavic homeland in the middle Dnieper basin* Journal of Human Genetics 52
- Ruthner, Clemens 2002 *Central Europe goes Postcolonial: New approach to the Habsburg empire around 1900* Taylor & Francis Ltd
- Said, Edward 1993 (I) *Culture and Imperialism* New York: Knopf
- Said, Edward 1993 (II) *Orientalism*, Stockholm ordfront
- Saussures, Ferdinand de 1970 *Kurs i allmän lingvistik* Staffanstorps: Camefors
- Stenning, Alison 2005 *Out there and in here: studying Eastern Europe in the West* Royal Geographical Society
- Todorova, Maria 1997 *Imagining the Balkans* Oxford University Press, Oxford
- Wallerstein Immanuel 1974 *The Modern World –System* San Diego: Academic Press
- Winther Jörgensen, Marianne – Phillips, Louise 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wolff, Larry 1994 *Inventing Eastern Europe: The map of civilization* Stanford University Press, Stanford CA

Bilagor

Bilaga 1

Europas karta

Bilaga 2

Lista och beskrivelser av respondenter

Respondent 1:

07/09 2007 pågick i 53 min

I texten angiven som S1

Kön: Man

S1 är till medborgarskapet svensk och har inga nämnbara anknytningar till Tjeckien än som arbetande med landet i sin tjänst. Han har heller inga inslag av andra nationaliteter i sin familj eller släkt än svenska. S1 har sedan ungdomen en närmare vän med icke-svensk bakgrund från Jugoslavien.

Respondent 2:

07/08 2007 pågick i 45 min

I texten angiven som S2

Kön: Man

S1 är till medborgarskapet svensk och har inga nämnbara anknytningar till Tjeckien än som arbetande med landet i sin tjänst. Han har heller inga inslag av andra nationaliteter i sin familj eller släkt än svenska och engelska.

Respondent 3:

07/12 2007 pågick i 72 min

I texten angiven som S3

Kön: Kvinna

S1 är till medborgarskapet svensk och har inga nämnbara anknytningar till Tjeckien än som arbetande med landet i sin tjänst. Hon har heller inga inslag av andra nationaliteter i sin familj eller släkt än svenska. Har dock sedan tidigare en tjeckisk familj i sin bekantskapskrets.

Respondent 4:

07/04 2007 pågick i 43 min

I texten angiven som T1

Kön: Man

T1 är till medborgarskapet tjeckisk och har en hel tjeckisk familj och släkt med undantaget till två slovakier.

Respondent 5:

07/13 2007 pågick i 82 min

I texten angiven som T2

Kön: Man

T2 är till medborgarskapet tjeckisk och har en hel tjeckisk familj och.

Respondent 6:

07/13 2007 pågick i 52 min

I texten angiven som T3

Kön: Kvinna

S1 är till medborgarskapet tjeckisk och har en heltjeckisk familj och släkt med undantaget av ungerska inslag.

Bilaga 3

Fixerade frågor för djupintervjuer

1. Vilken roll tror du Tjeckien kommer spela i Europa om 20 år?
2. Hur upplever du att EU-inträdet har påverkat Tjeckien?
3. Vilka länder står Tjeckien närmast?
4. Vilka tror du kommer vara Tjeckiens största utmaningar de närmsta åren?
5. Vad tänker du om ytterligare utvidgning av EU?
6. Hur skulle du beskriva den tjeckiska relationen till Österrike?
7. Upplever du att Tjeckien har en lagstiftning som tillräckligt skyddar kvinnan?

Bilaga 4

Svensk press om Eurovision Song Contest

Publicerad på www.Aftonbladet.se 2007-05-11

Musikkrig mellan öst och väst

Krav på bojkott efter nordiska fiaskot

Helsingfors.

Schlager-EM ska vara ett förenande av Europa – men har slutat i ett musikkrig.

Den nordiska förlusten i semifinalen möts av ramaskri.

– Vi kan inte vara med i den här tävlingen längre, säger danske DQ.

Semifinalens utgång skakar Schlagereuropa.

Danmark, Island och Norge åkte ut. Likaså favoriter som Schweiz och Holland.

Förklaringen är enkel, rasar förlorarna.

– Det räcker inte längre med en bra låt. Östlänterna röstar bara på varandra, säger danske Peter "DQ" Andersen.

Isländske Eirikur går ännu längre och förklarar öppet röstkrig mot Östeuropa.

"Ett litet krig"

– Nu måste vi fan bara rösta på Sverige och Finland och inte någon annan. Vi måste stå enade. Det här är ett litet krig, säger Eirikur.

Danmark ser redan slaget som förlorat.

– Jag gillar låten och älskar The Ark, men Sverige kommer tyvärr inte ha en chans på lördag, säger DQ som tror att det nu står mellan Ukraina, Vitryssland och Serbien.

"En varningssignal"

Och det är inte bara de förlorande artisterna som höjer rösten. På eurovisionsforumet esctoday.com uppmanar fans i väst till en bojkott av östlänterna.

Och att de ynka sju västlänterna i finalen borde rösta på varandra.

– Vi har även fått många arga kommentarer från delegationerna. De tycker att tävlingen inte är rättvis och att riktigt bra låtar som Andorra, Schweiz och Danmark inte går vidare är en varningssignal, säger Barry Viniker på esctoday.com.

Moldaviska Natalia Barbu blir bestört över kritiken.

– Jag vill verkligen inte tro att människor röstade på mig för att de bor nära.

Publicerad på www.dn.se 2007-05-12:

"Östdominansen skadar tävlingen"

MAX ARHIPAINEN, chefredaktör och chef för ledarredaktionen på svenskspråkiga Hufvudstadsbladet i Helsingfors, understryker att det troligen alltid förekommit stödröstning grannländer emellan. Men det faktum att öst- och centraleuropeiska länder i år intagit en så dominerande ställning kan minska intresset för tävlingen i väst. Obekräftade uppgifter gör redan gällande att drivande krafter i musikbranschen i både Belgien, Holland, Schweiz och Storbritannien överväger att lämna Eurovision Song Contest:

- Jag kan tänka mig att det blir så. När tävlingen inte upplevs som så relevant så är det klart att en sådan reaktion kan komma. Det vore synd för den är en rolig grej som samtidigt manifesterar europeisk gemenskap, säger han till DN.

Arhipainen ser de stora östframgångarna som resultatet av ett större engagemang:

- **TÄVLINGEN ÄR** oändligt mycket mer betydelsefull för dessa länder. För dem är den ett sätt att komma ut i världen, att ses av en stor publik - något länder som Frankrike, Storbritannien och Sverige inte behöver på samma sätt och därför inte tar ESC på samma allvar. Östländer som relativt nyligen fått sin frihet ser tävlingen som en chans att exponera sig själva och sin musik. Tävlingen är en viktig symbol för nationell självkänsla.

Thomas G:son, låtskrivare och schlagerveteran med tjugoen bidrag i Melodifestivalen och fyra i Eurovision-sammanhang delar den uppfattningen.

- I år har ju tävlingen flyttat österut, den har en stark ställning där. Jag tror att intresset på sikt kan sjunka i väst om nu inte The Ark eller något annat västbidrag vinner. Både öst- och västländerna och de nordliga och de sydliga länderna arbetar i ganska skilda musikgenrer och allra roligaste är finalerna i Eurovision Song Contest när alla dessa stilar finns representerade, betonade G:son i en intervju i gårdagens DN.

POPARTISTEN ANDREAS Johnson är efter semifinalen starkt kritisk till den genomsnittliga kvaliteten på de medverkande bidragen och säger att delar av torsdagens semifinal liknade en "freakshow". Också han tror att de stora tongivande nationerna måste ta arrangemanget på ett större allvar om tävlingen status och tittarsiffror på sikt ska kunna höjas.

- Men om inte länder som England och Frankrike engagerar sig mer så kommer det inte att ske, konstaterar han för DN.

Den djupt kontroversiella öst-väst-debatten är inte ny.

REDAN EFTER FINALEN i maj 2002 i Tallinn - där Sverige hamnade på åttonde plats - uttalarade sig bland annat schlagerauktoriteten Bert Karlsson starkt kritiskt mot tävlingens utveckling. Han slog fast att väst och öst inte har samma musiksmak "och vi kommer aldrig att kunna anpassa oss till den. Östländerna röstar politiskt, och bara på varandra". Nu kräver han att urvalsystemet görs om så att

samtliga fyrtyotvå länder delas upp i fyra grupper som får rösta fram tre bidrag var. Sammanlagt tolv länder slåss får därefter slåss om finalsegern:

- I finalen ska inte fler än tittarna i dessa tolv länder få rösta. Inte som i dag när människor i alla fyrtyotvå deltagande länder får avgöra finalen. Det är ett omöjligt upplägg, säger Karlsson till DN.

- **TÄVLINGEN ÄR JU** bara riktigt stor i Sverige numera. England och Frankrike bryr sig inte alls - se på vilka bidrag de har med - och Italien skickade inte ens något tävlingsbidrag i år. Med det nuvarande röstsystemet tror jag att östdominansen kommer att fortsätta. Grannar röstar på varandra, även om låtarna är dåliga.

Helena Brodén, pressansvarig vid SVT, avfärdar dock kritiken. Hon betonar att uttagningarna och finalen avgörs av en väldig massa schlagerintresserade människor utspridda över hela Europa.

- Jag förstår inte de här diskussionerna, jag tycker det låter som dåliga förlorare: Det är tiotusentals människor tv-tittare som röstar - de är de bästa låtarna i semifinalen som nu gått till finalen, understryker hon för DN.

Publicerad på www.Svd.se 2007-05-12

HELSINGFORS Inga nordiska länder gick vidare från semifinalen i Eurovision song contest. Faktiskt så verkade det som att enbart folk i östländerna röstade. Vitryssland, Makedonien, Slovenien, Ungern, Georgien, Lettland, Serbien, Bulgarien och Moldavien klarade kvalet. Och så fick Turkiet hänga med på ett hörn.

Och ska man se till uppträdanden och låtarnas styrka så var detta resultat långt ifrån representativt. Debuterande Georgien ställde exempelvis upp med ett fullkomligt hopplöst bidrag. Inte ens de svärdsvingande, dansande kosackgubbarna i bakgrunden kunde lyfta numret. Men de gick trots allt vidare.

Så idag deppar danska DQ, islänningen Eiríkur Haukansson och norska Guri Schanke. Så dåliga var de inte. De borde ha kommit längre.

Allt börjar med att Elitsa Todorova och Stoyan Yankoukov från Bulgarien tjongar igång det hela med en folkmusikspetsad trumfest. Sedan slutar det med att de sex lettiska tenorerna i Bonaparti.LV bränner av Questa notte, skriven av svensken Kjell Jennstig, som en del kanske minns från Kenneth & The Knutters.

Under de två timmarna de tar att beta av alla 28 låtarna får vi höra en hel del falsksång, pudelhårdrock, Dire Straits-gitarrer, ungersk blues, diverse discovarianter, en vampyrhyllning, lite latinopop light, en och annan klassisk schlager och så får vi se några publikfriande lättklädda nummer.

I Eurovision song contest handlar det om att sticka ut. Speciellt i semifinalen. Den som lyckades bäst rent visuellt var Österrikes Eric Papilaya. Det var mycket blodrött och glitter där.

I övrigt var det en hel del lokal talangjakt över semifinalen. Många känner sig kallade, men få är utvalda liksom. Ett antal av låtarna skulle inte ens bli uttagna till svenska Melodifestivalen. De är antingen, rent krasst, för dåliga eller så är artisterna för taffliga. Och man undrar då och då om det som skickas till Eurovision song contest verkligen är det bästa respektive land kan uppbringa i musikväg?

För The Arks del kan det eventuellt vara positivt att Georgien hamnade på platsen precis före bandet. De kommer att se superenergiska och vitala ut i skuggan av Sopho Khalvashi och Visionary dream. Alltid något.